

Dorlion Journal

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar

Vol: 1 / Issue: 1, p. 48-57, June 2023

Sinop'ta Türk-İslam Medeniyetinin Sembol İsmi:

Sarı Saltuk (Saltuk et-Türkî)

*The Symbol Name Of The Turkish-Islamic Civilization In Sinop: Fair Or Sari Saltuk
(Saltuk Et-Türkî)*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8061600>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date

13.04.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date

13.06.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date

30.06.2023

Dorlion Journal

Doç. Dr. Fevzi Rençber

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı,
Şırnak, Türkiye

fevzirenber@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-5676-7871>

SCREENED BY

 iThenticate®
Professional Plagiarism Prevention

* Bu çalışma, Sinop Üniversitesi tarafından 05-07 Ekim 2018'de düzenlenen Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu'ndaki bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Öz

Tarihi kaynaklarda “mücahid-gazi, şeyh, baba, dede, gazi-derviş, alperen, âlim, mübarek zat, ermiş, derviş” gibi sıfatlarla anılan Sarı Saltuk (Saltık) (ö. 697/1297-98) Sünnî, Alevî ve Bektaşî çevrelerince farklı yönleriyle benimsenmiş önemli bir şahsiyettir. Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşip İslamlaşmasında etkin rol oynayarak gönüllerin fethedilmesi noktasında önemli gayretleri olan bir kişidir. Gerçek şahsiyeti ile mitolojik kimliği karşılaştırıldığında mitolojik şahsiyetinin dilden dile daha çok yayıldığını ve insanlar üzerinde daha yoğun tesirler meydana getirdiğini söylemek daha doğru olacaktır. Sarı Saltuk, Sinop'ta doğmuş, çocukluğunu ve gençliğini Karadeniz'in kıyı şehri olan bu ilimizde geçirmiştir. Daha sonra Kırım tarafına geçip fetihlerini bu diyarlarda sürdürmüştür. Bu bağlamda Sarı Saltuk, Sinop'un yetiştirdiği en önemli değerlerdendir. Sarı Saltuk doğup büyüdüğü Sinop'un sınırlarını aşarak Anadolu, Rumeli ve Balkanlarda derin izler bırakmış, yaşamış olduğu coğrafyanın insanları tarafından çokça sevilen, sınırları ve yüzyılları aşan, Türk-İslam kültürünün önemli simalarından biri olmuştur. Sarı Saltuk, bir Anadolu ereni olarak Hacı Bektâş-ı Velî'den aldığı feyizle Anadolu'nun değişik yerlerinde ve Balkanlarda uğradığı yerlerde insanların İslam ile tanışmalarına katkısı olduğu için vefatından sonra adına birçok makam-türbe inşa edilmiştir. Günümüzde Sarı Saltuk adına Bulgaristan, Romanya, Bosna Hersek, Makedonya, Arnavutluk, İstanbul, Edirne, Niğde, Diyarbakır, Kütahya, Manisa, Tunceli ve İznik gibi yerleşim merkezlerinde pek çok makam ve türbe yapılmıştır. Sonuç olarak bu çalışmamızda Sarı Saltuk'un hayatı, Anadolu ve Balkanlarda İslam'ın yayılmasına olan katkıları, Türk İslam medeniyetine etkisi ve çağları aşarak günümüze verdiği mesajları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Sarı Saltuk, Alevî, Sünnî, Türk-İslam Medeniyeti.

Abstract

Fair or Sari Saltuk (d. 697 / 1297-98), known in the historical sources as adjectives such as mujahideen-veteran, sheik, pope, progenitor, veteran for the faith, fighter, sage, beloved person, saint, dervish is an important figure. There have been important efforts to conquer the hearts by playing an active role in the Turkification and Islamization of Anatolia and Rumelia. When the mythological identity of the real person is compared, it will be more accurate to say that the

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Rençber, Fevzi. “Sinop'ta Türk-İslam Medeniyetinin Sembol İsmi: Sarı Saltuk (Saltuk et-Türkî)”. *Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD) I/I* (June 2023), 48-57. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8061600>

Mythology has spread more than the language and that it creates more effective effects on people. Fair Saltuk was born in Sinop and spent his childhood and youth in this coastal city which is a seaside city in the Black Sea. Afterwards, he went to Crimea and continued his conquests in these territories. In this regard, Fair Saltuk is one of the most important values who was grown up in Sinop. Sari Saltuk had gone deep beyond the borders of Sinop where he was born and grew and became one of the important figures of Turkish culture, which had left profound traces in Anatolia, Rumelia and the Balkans and was very popular with the people of his geography, getting beyond the borders and centuries. Inasmuch as Sari Saltuk, as an Anatolian Saint was enlightened by Hacı Bektâş-ı Velî and visited various places of Anatolia and in the Balkans where the people had met in the meeting with people because they had contributed to the introduction of spreading Islam, many authority tombs were built in the name of Sari Saltuk after his death. Today, there are many maqams and tombs in Bulgaria, Romania, Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Albania, Istanbul, Edirne, Niğde, Diyarbakır, Kütahya, Manisa, Tunceli and İznik. As a result, the life of Sari Saltuk, his contributions to the spread of Islam in Anatolia and the Balkans, his influence on Turkish Islamic civilization and the messages he gave to the present day by going beyond the ages will be evaluated in this study.

Key Words: Sinop, Fair-Sari Saltuk, Alevi, Sunni, Turkish-Islamic Civilization.

1. GİRİŞ

İslam kültür ve medeniyetinin farklı kültür ve coğrafyalarda yaşatılmasına öncülük eden farklı isimler bulunmaktadır. Özellikle Balkanlarda İslam anlayışının yayılmasına öncülük eden, iskân politikasında etkisi bulunan savaşçı ve gazi nitelikli isimlerin başında Derviş Sarı Saltuk gelmektedir.¹ Bu makalemizde Anadolu erenlerinden kabul edilen Sarı Saltuk'un hayatı, faaliyetleri, menkıbeleri, İslam kültürü ve medeniyetine ayrıca birlikte yaşama kültürüne sağladığı katkı anlatılacaktır. Yüzyıllar geçse de bu tür isimlerin tekrar tekrar bilimsel çalışmalara konu edilmiş olması ve aktüalitesini kaybetmeden özellikle isminin halen yaşıyor olması Balkanlarda birlikte yaşamaya ve Türk kültürünün varlığına sağladığı katkıdan kaynaklanmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadeleriyle:

“Sarı Saltık'ın sosyal-dinî kökeni ve şahsiyeti hakkında kaynaklardaki değişik ve bazan çelişkili rivayet ve menkıbeler ilk bakışta araştırmacıların karşısına, sisler arasında kesin hatları belli olmayan bulutsu bir siluet çıkarır. Ancak dikkatli bir göz, bu bulutsu siluetin, elindeki tahta kılıcıyla bir gazi-evliyâya ait olduğunu farketmekte gecikmeyecek, her şeye rağmen sonuçta onun, kendi zamanında eti ile kemiği ile canlı olarak yaşamış tarihsel bir figür olduğunu anlayacaktır. Sarı Saltık tam anlamıyla aydınlatılabilmiş bir tarihsel figür olmaktan henüz çıkmış değildir; hatta yeni birtakım malzemeler ortaya çıkmadığı sürece de bütün yönleriyle aydınlatılabilmek imkânı yok gibidir. Özellikle Sarı Saltık'ın bir konar-göçer aşiret evliyâsı olması ve bu çevrelerde yazılı kültür geleneğinin oluşmaması önemli bir etkidir.”²

Çalışma, araştırmanın tarihsel bir perpektifle anlaşılmasına yardımcı olmak için literatür tarama metodu ile ele alınmıştır. Hayatı ve menkıbelerine değinilerek, destansı

¹ M. Saffet Sarıkaya - M. Necmettin Bardakçı - Nejdet Gürka “İbnü's-Serrâc'a Göre Sarı Saltuk”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (2013) 32/2, 87.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü* (XIII. Yüzyıl). (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002), VII, 125-127.

tarihî-karizmatik bir lider pozisyonundaki Sarı Saltuk ile ilgili çalışma, toplumsal bütünleşme ve sosyal uyum adına önemli mesajlar ile sonuca bağlanmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

2. SARI SALTUK'UN HAYATI

Kalkolitik dönemden günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Karadeniz'in liman şehri Sinop, yetiştirdiği büyük şahsiyetlerle Türk-İslam medeniyetini tarihsel ve kültürel boyutlarını günümüze taşıyan önemli şehirlerden biri olmuştur. Daha önce Bizans'ın elinde olan Sinop, XI. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesi sürecinde Müslüman-Türk toprağı olmuş ve Selçuklular tarafından iskânlaştırılarak ihracat ve ithalât için bir liman şehri olarak kullanılmıştır. Selçuklunun yıkılmasıyla kurulan beylikler döneminin akabinde Osmanlı'nın sınırları içine dâhil edilmiştir. Tahrir defterleri kayıtlarına göre Osmanlı döneminde şehrin nüfusu Müslüman ve Hristiyan ailelerden müteşekkildir. Osmanlı döneminde Kastamonu vilayetine bağlı sancak iken Cumhuriyet döneminde il olarak taksim edilmiştir.³ Özetle tarihsel süreçte bir liman şehri olan Sinop birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapan bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kıyı şehri olarak Sinop, tarihsel geçmişi ile birlikte çok kültürlülüğün temsil edildiği ve yaşatıldığı bir şehir olarak öne çıkmaktadır.

Böyle bir ortamda Türk-İslam medeniyetine önemli katkıları olan Sarı Saltuk, tarihsel geçmişiyle birçok medeniyete ev sahipliği yapan, Müslüman-Hristiyan nüfusun birlik ve beraberlik içinde yaşadığı Sinop'ta dünyaya gelmiştir. Sarı Saltuk:

“Türk tarihi Anadolu'nun, Balkanların ve diğer pek çok coğrafyanın İslamlaşmasına katkıda bulunmuş adı bilinen ve bilinmeyen “dinî ve sosyo-kültürel yaşamın merkezinde bulunan”⁴, “dinî ve dünyevi birer lider”⁵ olarak bilinen, “göz ardı edilmeyecek düzeyde güçlü bir kültür formu”⁶ olarak düşünülen din mefhumunu yücelten şahsiyetlerle doludur. Daha çok yazılı geleneğin hüküm sürdüğü merkezlerde değil de sözlü geleneğin hüküm sürdüğü muhitlerde yaşamış olmaları sebebiyle bu şahsiyetlerle ilgili yazılı belgelerden yoksun bulunmaktayız. Bu sebeptendir ki, Sarı Saltuk, Hacı Bektaş, Yunus Emre vb. gibi şahsiyetlerin gerçek olup olmadıkları her

³ Mehmet Öz, “Sinop”, *DİA*. XXXVII, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 252-256

⁴ Yılmaz Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite; Adıyaman Dedeleri Örneği*, 2. Baskı, (İstanbul: Asitan Yayınları, 2022), 21-22.

⁵ Kamil Sarıtaş, “Hak Halîlî Dergâhı'nın Bilgi Kaynakları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 102 (Haziran 2022), 124.

⁶ Yılmaz Arı, “Din Ve Otorite Kavramları Bağlamında Sünnilikte Dini Otorite”, *İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*, Ed. F. Rençber vd., (Ankara: Gece Kitaplığı, 2021/Mayıs), 170.

zaman tartışma konusu olmuştur. Sarı Saltuk, hayatı esatirle karışmış ve sözlü kültür içinde dinamizmini kaybetmeden günümüze kadar gelmiş bir Türk gazi dervişidir.”⁷

XIII. yüzyılda başlayan Anadolu'daki İslamlaşma hareketi beraberinde Balkan coğrafyasında da İslamlaşma ve gönülleri fethetme ile devam etmiştir. XIII. yüzyılda devam eden bu fetihlerin Balkanlardaki karizmatik liderliğin⁸ temsilcisi Sarı Saltuk'tur. Sarı Saltuk'un devamında, XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başında yaşayan Seyyid Ali Sultan, Otman Baba, Akyazılı Sultan, Demir Baba, Ali Koç Baba, Gül Baba gibi dervişler de bölgedeki gelişimi desteklemiştir.⁹

Anadolu ve Balkanlarda Türk-İslam medeniyetinin sembol ismi haline gelen, “insanlara ait sosyo-dinî yaşam alanına anlam katan etkinlikleriyle”¹⁰ bilinen yaygın Alevi ocaklarından birinin dinî otoritesi konumunu hâiz Sarı Saltuk¹¹, geçmişte Müslüman ve Hristiyan toplumun bir arada yaşadığı, hoşgörü ortamında Sinop'ta dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muhammed Buhârî, “Şerif Hızır, Saltuk-ı Rumi, Saltuk Baba, Saltuk-u Türki, Seyyid Şerif,¹² Seyyid Gazi, Seyyid Sultan” gibi rivayetlerin var olduğu iddia edilmektedir.¹³ Babasının adının ise Seyyid Hasan olduğu kabul edilmektedir. Hayatıyla alakalı ayrıntılı bilgi verilmemesine rağmen menakıb tarzı kitaplarda kendisi hakkında yarı tarihi yarı efsanevi bilgilere ulaşılmaktadır.¹⁴

Sarı Saltuk hakkında kaleme alınmış eserlerin en önemlisi Osmanlı şehzadesi Cem Sultan'ın, Ebü'l-Hayr Rûmî'ye yazdırdığı Saltuknâme'dir.¹⁵ Bunun yanında İbn Battûta'nın Seyahatnâme'sinde, Arap coğrafyacısı Ebü'l-Fidâ'nın *Takvîmü'l-Büldân*'ında, Yazıcıoğlu Ali'nin *Oğuznâme*'sinde, Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'nin *Câmî'u Kerâmâti'l-Evliyâ*'sında, Kemâleddin Muhammad Serrâc er-Rifâî'nin, *Teşvîkü'l-Ervâh* ve *Tüffâhu'l-Ervâh*'ında¹⁶, Hacı Bektâş-ı Velî'nin

⁷ Abdurrahman Güzel, “Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi ve Sarı Saltuk”, 19-26. *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu 6-10 Kasım 2013*. Köstence-Romanya, 2014.

⁸ Karizmatik otorite/liderlik için bkz., Yılmaz Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2020), 81-92.

⁹ Coşkun Kökel, “Sarı Saltuk ve Balkanlarda Alevi, Bektaşî Kültürü”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 43 (2007), 117-123; M. Tayyib Okıç, “Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1952), 48-58.

¹⁰ Yılmaz Arı, “Din Ve Otorite Kavramları Bağlamında Sünnilikte Dini Otorite”, *İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*, Edit. F. Rençber vd., (Ankara: Gece Kitaplığı, 2021/Mayıs), 167.

¹¹ Yılmaz Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*, 166.

¹² Seyyid ulema ve Sinop'ta yaşamış seyidler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayhan Işık, “Maraş'ın Manevi Mimarları: Maraş Seyyidleri ve Nakîbü'l-eşrâf Kaymakamları”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 15 (2018), 73-78, 93-94; Işık, “Sinop'un Manevi Mimarları: Sinop Seyyidleri ve Nakîbü'l-eşrâf Kaymakamları”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk İslam Kültürü Sempozyumu (5-7 Ekim 2018) Sinop*; Işık, “Çankırı'nın Manevi Fatihleri: Çankırı Seyyidleri”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 14 (2017), 85-110.

¹³ Franz Babinger, “Sarı Saltuk Dede”, İ.A. X, 220.

¹⁴ Talip Tuğrul, *Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbâdet (Sarı Saltuk Ocağı Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul: 2006), 48.

¹⁵ Geniş bilgi için bkz. Şükrü Halûk Akalın, “Saltukname'ye Göre Sarı Saltuk”, *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu (6-10 Kasım 2013)*, 351-363.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. M. Saffet Sarıkaya vd. “İbnü's-Serrâc'a Göre Sarı Saltuk”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 32 (2013), 75-110.

Vilâyetnâmesi'nde¹⁷, İbn Kemal'in *Târih-i Âl-i Osmân* ve Müneccimbaşı Derviş Ahmed'in *Câmiu'd-Düvel*'inde, *Vilâyetnâme-i Kutbü'l-Aktâb* Sultan Otman Baba'da Sarı Saltuk'un hayatıyla alakalı bilgiler bulunmaktadır.¹⁸

Yukarıda isimleri zikredilen bu kitaplar dilden dile dolaşan kerametlerinden ve hikâyelerinden meydana gelmektedir. Her ne kadar hayatıyla alakalı elimizde yeterli bilgi olmasa da Türk-İslam medeniyetine yaptığı hizmetleriyle hem Alevîler hem de Sünniler tarafından geniş bir coğrafyada hatıraları ve verdiği mesajları yaşatılarak birlik ve beraberliğe, birlikte yaşamaya sağladığı katkı yadsınamaz. Abdal Musa, Hacı Bektâş-ı Velî, Baba İlyas-ı Horasani gibi Türkmen babalar gibi Sarı Saltuk da Balkanlar'da ön plana çıkan popüler isimlerdendir. Bu minvalde Sarı Saltuk mesajlarıyla ve yaptığı hizmetleriyle çağları aşarak günümüze kadar gelebilmiş ender şahsiyetlerdendir.

Sarı Saltuk uğradığı yerlerde önemli hizmetlerde bulunduğundan kendisine saygı ve sevgiyi ifade etmek için yöre halkı tarafından adına makam-türbeler inşa edilmiştir. Günümüzde Bulgaristan, Romanya, Bosna Hersek, Makedonya, Arnavutluk, İstanbul, Edirne, Niğde, Diyarbakır, Kütahya, Manisa, Tunceli ve İznik gibi yerleşim merkezlerinde Sarı Saltuk'a ait olduğu kabul edilen pek çok makam ve türbe bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Babadağ'ındaki zâviye, 1828'den sonra yaptırılan tek kubbeli basit türbe zaman zaman onarılarak korunmuş, son olarak Türk iş adamları tarafından restore ettirilip 26 Ekim 2007'de ziyarete açılmıştır. Anadolu ve Balkanlarda değişik türbe ve makamlarında her yıl 2 Ağustos'ta kutlamalar yapılmaktadır.¹⁹

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından Sarı Saltuk türbesi ziyaret edilmektedir. "Sarı Saltuk'un türbe ve makamlarıyla ilgili inançlarda Türk inanç sisteminin izleri görülmektedir. Bu türbe ve makamlar genellikle tepelik yerlerde, akarsuların ve büyük ağaçların yanlarında bulunmaktadır. Kabir ziyareti, adak, medet umma, dilek dileme, "darpaçıklara (ağaçlara) bez bağlama"²⁰ gibi uygulamaların atalar kültürünün özellikleri olduğu bilinmektedir. "Mantıksal ve amprik açıdan açıklanması muhtemel olmayan, mistik nosyonlar misali yüksek dereceli inançlar"²¹ bâbından olan bu uygulamalar, günümüzde diğer türbe ve makamlarda olduğu gibi İslâmî şekillere büründürülerek yaşatılmaktadır."²² Sarı Saltuk'a ait bu türbe ve makamlar; "dinî otoritelerin şifâcı/tedavi etme özelliklerinin bulunduğu ve bunun ölümlerinden sonra da devam ettiğine inanan"²³; "ocak görevi gören

¹⁷ Geniş bilgi için, Güzel, "Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi ve Sarı Saltuk", *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu* (6-10 Kasım 2013), 19-26.

¹⁸ Babinger, "Sarı Saltuk Dede", *İ.A.* X, 220-221.

¹⁹ Machiel Kiel, "Sarı Saltuk", *DİA*, XXXVI, 147-149.

²⁰ Yılmaz Arı, "Samsat Yöresi Halk İnanışları", *International Academic Social Resources Journal* 6/24 (2021), 653.

²¹ Yılmaz Arı, "İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler", 172.

²² Akalın, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, "Anadolu ve Balkanlarda Sarı Saltuk" (28 Eylül 2018).

²³ Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*, 112.

işleviyle çeşitli hastalıklarına şifa arayan”²⁴ (sarılık hastalığına yakalananlar, muradına ermek isteyenler gibi) bireyler tarafından ziyaret edilmektedir. Toplumun şifahane olarak kabul ettiği bu mekânların böyle bir amaç için ziyaret edilmesi geleneği günümüze kadar süregelmiştir.

Sarı Saltuk ile ilgili keramet ve menâkıbın yaşarken oluşmaya başladığı, öldükten sonra ise efsaneleşerek devam ettiği ve dilden dile yayıldığı bilinmektedir. Buna göre Sarı Saltuk sadece Müslümanlar tarafından değil, gayr-i Müslimler tarafından da tanınan, bilinen ve kendisine başvurulmuş rûhânî bir şahsiyettir. Bu yüzden farklı coğrafyalardaki hükümdarlar onun bereketinden istifade etmek için ölümünden sonra lahtını veya ona ait hatıraları kendi memleketlerinde bulundurmaya istemişlerdir. Sarı Saltuk’un gayr-i müslimlerin bulunduğu sınır şehirlerinde yaşayıp çeşitli gazâlara katıldığı, Türk tasavvuf geleneğinde ifade edilen “tahta kılıçlı gaziler”den biri olduğu anlaşılmaktadır.

2. SARI SALTUK’UN MENKİBELERİ

XI. yüzyıldan itibaren seyyidlerle iletişime geçen kimi Türkmen topluluklarda öne çıkan önder şahsiyetler, seyyidlerle beraber hareket edip buldukları bölgelerin İslamlaşmasında etkin rol oynamışlardır.²⁵ Alevilikte dinî otorite figürleri konusundaki önemli sosyolojik çalışmalarıyla bilinen din sosyoloğu Yılmaz Arı’nın ifadeleriyle “Türkmen topluluklarındaki dede, ata, baba vb. isimli dervişler... zamanla yaşadıkları toplumun karizmatik dinî liderleri konumuna gelmişlerdir”²⁶ Sarı Saltuk (da “XIII. Yüzyıl dolaylarında Anadolu’ya göç edip yerleşen, kabilelerinin yöneticileri ve dini otoriteleri konumunda olan Türkmen Babalarının soyundan geldiği”²⁷ bilinen) önemli karizmatik şahsiyetlerden biri olup, Anadolu ve Balkanlarda yaptığı İslamlaştırma faaliyetlerinden dolayı bir Anadolu ereni ve alpereni olarak kabul görmüştür. Bu aktüalite beraberinde yaşanan veya yaşanmayan bazı hikâyelerin dilden dile dolaşmasını sağlayarak varlığını kahraman Türkmen babası olarak ününe ün katarak devam ettirmiştir. Anlatılan bu menkıbelerin bazılarının gerçeklik payı olmakla birlikte bazıları da hakikatten uzaktır. Bu hikâyeler, Anadolu erenlerinin sevgisini kalbinde taşıyan insanların aracılığıyla Sarı Saltuk’u doğaüstü güçlere sahip derviş konumuna dönüştürmüştür. Toplumda bu kadar maneviyatlı birine herkesle aynı statünün verilmesi hoş karşılanmazdı. Bu yüzden toplumun nazarında ve gönlünde büyük bir yer edinmiştir.

Sarı Saltuk hakkında anlatılan menkıbelerin bazıları şöyledir:

“Vilâyetnâme-i Kutbü’l-Aktâb Sultan Otman Baba” adlı esere göre Sarı Saltuk, Hızır’ın himmetiyle Karadeniz’i seccadesiyle geçip Rumeli’ye gelmiştir. Sarı Saltuk zaman zaman bir şahin şekline girerek kerametler göstermiş, insan yiyen yedi başlı

²⁴ Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*, 163.

²⁵ Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite; Adıyaman Dedeleri Örneği*, 2. Baskı, (İstanbul: Asitan Yayınları, 2022), 21-22.

²⁶ Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*, 31.

²⁷ İhsan Ünlü, *Alevilikte Dedelik Kurumu Oluşumu ve İşlevleri*, (Geçmişten Günümüze Alevilik Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu 1. Cilt) Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014, 621; Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*, 134.

devi tahta kılıcıyla öldürmüştür. Kâfirlerin konuştuğu dilleri ve dinlerini iyi bildiğinden kendini gizleyen bir keşiş ve rahip olarak onların kilise ve saraylarını gezmiş, bazı yöneticilerini öldürmüş, bazılarını İslâm'a döndürmüştür.²⁸

Bir başka menkıbe ise şöyledir:

“Hacı Bektaş, müridi olduğu zaman Sarı Saltuk'a bir kılıç, bir seccade ile yanına Ulu Abdal ve Kiçi Abdal adında iki arkadaşı vermiştir. Üçü birlikte seccadeyle Sinop'tan Ermenistan'a kadar giderek kralını Müslüman yaptıktan sonra Varna'nın kuzeyindeki Kalliakra Kalesi'ne ulaşmış, orada bulunan yedi başlı bir ejderi öldürüp kale kumandanının Müslüman olmasını sağlamıştır. Ardından Sarı Saltuk arkadaşlarıyla beraber bir süre önce vefat etmiş olan Hacı Bektaş'ın kabrini ziyaret için Anadolu'ya dönmüştür.”²⁹

İnsanların yaşarken yaptığı hizmetler ölümlerinden sonra da kendisini takip eder. Bu hakikat Sarı Saltuk için de geçerlidir. Tuğrul'un ifâdeleriyle:

“Ölümü üzerinden uzun zaman geçmeden, Sarı Saltuk'la ilgili menkıbelerle, Hıristiyan azizlerinin menkıbeleri birbirine karışmış ve Hıristiyanlarca takdis edilir hale gelmiş ve Sarı Saltuk hem bir Müslüman evliya hem de Hıristiyan bir aziz olarak halk İslâm'ı ile Halk Hıristiyanlığının ortak malı halini almıştır. Sarı Saltuk, Bulgaristan'da Saint Nicolas'la, Arnavutluk ve Korfu adasında Saint Spiridon'la ve Saint Georges'la bir tutulur hale gelmiştir. Türkmen babası ve İslâm velisi ile Hıristiyan aziz-keşiş tartışması yaygınlaşan menkıbeler zenginliğinden olsa gerektir.”³⁰

Sarı Saltuk geride bıraktığı manevi mirasla hala izini takip edip yolundan gidenlerin olması bu toplum adına büyük bir güç olduğunun göstergesidir.

“Bir zorlama olmaksızın, güven ve saygı esaslı boyun eğdiren bir tür çekici”³¹ karizmaya sahip olan ve Akalın'ın ifadeleriyle:

“Alplar çağının önde gelen kişilerinden Sarı Saltuk; olağan üstü gücü, kahramanlığı, merhameti, bilgisi, inancı, fedakârlığı, kerametleri ile alp-eren tipinin en güzel bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Sarı Saltuk'un Türk milleti üzerindeki etkisinin devam ettiği, hatırasının yaşamakta olduğu, ayakta kalan türbe ve makamlarının halkımız tarafından hâlâ büyük bir saygıyla ziyaret edilmesinden anlaşılıyordu.”³²

²⁸ Kiel, “Sarı Saltuk”, *DİA*. XXXVI, 147-149; Machiel Kiel. “Bektaşî Ocağının Arnavutlukta Kuruluş Tarihine Dair Bir Not (1567-1568'de Kaydedilen Kruja'daki Sarı Saltuk Dede Ocağı)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 13 (2000), 37-42.

²⁹ Kiel, “Sarı Saltuk”, *DİA*. XXXVI, 147-149.

³⁰ Tuğrul, Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbâdet (Sarı Saltuk Ocağı Örneği), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. İstanbul (2006), 57-58.

³¹ Yılmaz Arı, “İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler”, 175; Gerard Mendel, *Son Sömürge Çocuk: Sosyo-Psikanaliz Açısından Otorite*, (Çev.: Hüsen Portakal), (İstanbul: Cem Yayınları, 2005), 24.

³² Akalın, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, “Anadolu ve Balkanlarda Sarı Saltuk”.

Bilindiği üzere Balkanlarda gerçekleştirilen askeri fetihlerin yanında cereyan eden manevi fütühat hareketleri vesilesiyle birçok Hristiyanın, Müslüman olmasına vesile olduğundan çeşitli kahramanlık hikâyeleri ve mitolojik anlatılar rivayet edilmiştir.

Sarı Saltuk ile ilgili keramet ve menâkıbın yaşarken oluşmaya başladığı, öldükten sonra ise efsaneleşerek devam ettiği ve dilden dile yayıldığı bilinmektedir. Sarı Saltuk sadece Müslümanlar tarafından değil gayr-i müslimler tarafından da tanınan, bilinen, kendisine başvuran insanların gönüllerini kazanmaya çalışan, kendisinden yaşarken ve öldükten sonra da manen istifade edilen, rûhânî bir şahsiyettir. Bu yüzden Anadolu ve Balkanlarda farklı devlet adamları ve insanlar onun bereketinden ve feyzinden istifade etmek için ölümünden sonra lahtını veya ona ait hatıraları kendi memleketlerinde bulundurmak istemişlerdir. Nihayetinde Sinoplu Sarı Saltuk'un gayr-i müslimlerin bulunduğu sınır şehirlerinde yaşayış çeşitli gazâlara katıldığı, Türk tasavvuf geleneğinde ifade edilen "tahta kılıçlı gaziler" ve "horasan erenleri"nden biri olduğu anlaşılmaktadır.³³ Birçok simge ve sembolün oluşması yerleşik kültürün bağrında yetişen gönül hamurunu tasavvufun mayasıyla yeniden biçimlendirip haktan ve halktan biri haline gelmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Anadolu ve Balkanların İslamlaşmasında önemli gayretleri olan yarı gerçek yarı destansı tarihî-karizmatik lider kişiliklerden biri de Sarı Saltuk'tur. Sarı Saltuk yaptığı hizmetleriyle bugün hem Alevîler hem de Sünniler tarafından dilden dile anlatılan menkıbelerle destanlaşan önemli bir şahsiyettir. Sarı Saltuk ve diğer Anadolu erenlerinin temel hedefi gönülleri fethederek İslam'ın geniş coğrafyalara yayılmasına imkân sağlamaktır. Onun için yaşadığımız yerin gönül yeri olması gayretinden başka bir şey olmadığını görebiliriz.

Geçmişte bir arada yaşamanın ve hoşgörünün güzel örneklerine sahip olduğumuzdan günümüze ve geleceğe dair umutlarımızı tazelememiz gerekmektedir. Bugün Alevîler tarafından Sarı Saltuk sadece Alevî-Bektaşî yoluna ait bir kahraman gibi anlatılmaya çalışılsa da Sarı Saltuk makam ve türbelerinin değişik coğrafyalarda bulunması, aslında Sarı Saltuk'un evrenselleşen bir değer olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir. Oysaki Sarı Saltuk ne Alevî ne Sünnî'dir. O insanı insan ve Allah'ın yarattığı bir varlık olarak görmesinden dolayı böyle bir ayrıma asla yönelmemiştir. Tarihe mal olmuş Sarı Saltuk hem Anadolu hem de Balkanlarda Türk-İslam medeniyetinin ve Karadeniz'in incisi Sinop'un sembolleşen manevi bir değeridir. Sarı Saltuk'u Alevî veya Sünnî kelimesi ile sınırlandırmak Sarı Saltuk'a yapılacak olan en büyük haksızlık olarak değerlendirilebilir. Sarı Saltuk yani Saltuk et-Türkî, Sinop'ta doğup büyüyen ve doğduğu şehrin sınırlarını aşarak günümüze kadar ulaşan, bizlere ilham kaynağı olan, Türk-İslam medeniyetinin önemli sembol isimlerinden biridir. Sonuç olarak Sarı Saltuk, yaşadığı coğrafyadaki bütün insanları kucaklayarak ve onlara İslam'ın güzel ahlakını

³³ M. Saffet Sarıkaya vd. "İbnü's-Serrâc'a Göre Sarı Saltuk", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 32 (2013), 94.

anlatarak efsaneleşmiştir. Böyle şahsiyetlerin varlığı toplumsal çatışmayı engelleyecek daha da ötesinde insanların sosyal uyumlarını kolaylaştırarak toplumsal bütünlüğe katkı sunacaktır.

Yazarlık Katkısı

Araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ahmet Yaşar Ocak. *Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.
- Akalın, Şükrü Halûk. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi. "Anadolu ve Balkanlarda Sarı Saltuk" Erişim 28 Eylül 2018. <http://turkoloji.cu.edu.tr>
- Akalın, Şükrü Halûk. "Saltukname'ye Göre Sarı Saltuk". *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu* (6-10 Kasım 2013), 351-363.
- Arı, Yılmaz. *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2020.
- Arı, Yılmaz. "Din Ve Otorite Kavramları Bağlamında Sünnilikte Dini Otorite". *İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*. Ed. F. Rençber vd., Ankara: Gece Kitaplığı, 2021/Mayıs, 163-188.
- Arı, Yılmaz. "Samsat Yöresi Halk İnanışları". *International Academic Social Resources Journal* 6/24 (2021), 643-657. Doi: <https://doi.org/10.31569/ASRJOURNAL.230>
- Arı, Yılmaz. *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite; Adıyaman Dedeleri Örneği*. 2. Baskı, İstanbul: Asitan Yayınları, 2022.
- Babinger, Franz. "Sarı Saltuk Dede". *İ.A.* X, 220.
- Güzel, Abdurrahman. "Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi ve Sarı Saltuk". 19-26. *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu* 6-10 Kasım 2013. Köstence-Romanya, 2014.
- Işık, Ayhan. "Çankırı'nın Manevi Fatihleri: Çankırı Seyyidleri", *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 14 (2017): 85-110.
- Işık, Ayhan. "Sinop'un Manevi Mimarları: Sinop Seyyidleri ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları". *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk İslam Kültürü Sempozyumu* (5-7 Ekim 2018) Sinop.
- Işık, Ayhan. "Maraş'ın Manevi Mimarları: Maraş Seyyidleri ve Nakîbü'l-eşrâf Kaymakamları". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 15 (2018), 53-106.
- Kiel, Machiel. "Bektaşî Ocağının Arnavutluk'taki Kuruluş Tarihine Dair Bir Not (1567-1568'de Kaydedilen Kruja'daki Sarı Saltuk Dede Ocağı)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 13 (2000), 37-42.
- Kiel, Machiel. "Sarı Saltuk". *DİA*, XXXVI: 147-149.
- Kökel, Coşkun. "Sarı Saltuk ve Balkanlarda Alevi, Bektaşî Kültürü". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 43 (2007), 117-123.
- Mendel, Gerard. *Son Sömürge Çocuk: Sosyo-Psikanaliz Açısından Otorite*. (çev. Hüsen Portakal), İstanbul: Cem Yayınları, 2005.

-
- Okiç, M. Tayyib. "Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1952), 48-58.
- Öz, Mehmet. "Sinop". *DİA*. XXXVII: 252-256. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Sarıkaya M. Saffet. Bardakçı, M. Necmettin. Gürkan, Nejd. "İbnü's-Serrâc'a Göre Sarı Saltuk". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 32/2 (2013), 75-110.
- Sarıtaş, Kamil. "Hak Halîlî Dergâhı'nın Bilgi Kaynakları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 102 (Haziran 2022), 119-142.
- Tuğrul, Talip. *Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbâdet (Sarı Saltuk Ocağı Örneği)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul: 2006), 48.
- Ünlü, İhsan, "Alevilikte Dedelik Kurumu Oluşumu ve İşlevleri". *Geçmişten Günümüze Alevilik Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu" 1. Cilt*. Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014.
-